

A DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

**EMLÉKÁLLÍTÁS ÉS EMLÉKEZÉSI GYAKORLAT.
A KULTURÁLIS EMLÉKEZET REPREZENTÁCIÓI KOLOZSVÁRON**

JAKAB ALBERT ZSOLT

Budapest, 2011

A disszertáció célja az volt, hogy bemutassa, leírja és értelmezze azokat az emlékezési alakzatokat, reprezentációkat és folyamatokat, amelyek Kolozsvár lokális kulturális és/vagy kollektív emlékezetformáinak témakörébe, társadalmi problematikájába tartoznak. A kulturális emlékezet termelésének folyamatát, az emlékezet létrehozásának stratégiáit, az emlékezet társadalmi használatát vizsgáltam. Egyetlen városban működő emlékkállítási és emlékezési folyamatok szerveződését, működését és hatását elemeztem. Kolozsvárt megtevé a kutatás terepének, az volt a célom, hogy egy teljesebb képet nyújtsak az időkezelés, a múlthasználat, emlékezet és lokalitás kapcsán. Az emlékezet létrehozásának, kihelyezésének és használatának vizsgálatát az emléktábla- és szoborállítások, illetve a megemlékezési szertartások és emlékünnepségek áttekintésére és kutatására alapoztam.

Az emlékkállítás és emlékezési gyakorlat vizsgálata szükségszerűen több szempontból közelíthető meg, illetve két nagyobb tematikus egységre bontható. A kutatás egyrészt az emlékkállításra mint folyamatra koncentrált, a (létrehozott) múlt publikus térbe való kihelyezésének eljárásait és az emlékkállítás történetiségét vizsgálta. Ennek a részvizsgálatnak a célja volt egyrészt az emlékezés helyi alakzatainak a rendszerbe szervezése, másrészt ennek segítségével (is) megválaszolni azt a kérdést, hogy az idő narrativizálása, az emlékezet létrehozása (datálás, emlékmegőrzés, emléktábla- és szoborállítás) hogyan szervezi, építi (újra) a teret, milyen eseményt tesz láthatóvá, látványossá.

Az 1442–2004 közötti emlékkállítások történeti vizsgálata az akkumulált idő problematikája mentén több kérdést is felvetett. Hogyan termelődött ki ebben az időbeli vagy történeti síkban az az elképzelés, hogy a jelennek előzménye van, illetve hogy a társadalom jelene valamilyen pragmatikus vagy szimbolikus kapcsolatban áll a múlttal? Milyen társadalmi-politikai kontextusban fordul a figyelem a múlt felé? Melyek a kiváltói az intenzívebb múltfigyelésnek? Hogyan szervezi meg a társadalom a maga történetét? Milyen eljárásai vannak az emlékezetsszervezésnek? Milyen társadalomkép konstituálódik az emlékkállításokban? Milyen események indítják el az emléktáblák, szobrok stb. általi emlékezést, milyen eseményeket, magatartásokat, narratívákat jelenít meg az emlékkállítás?

Az emlékezési gyakorlat mint a múlt szimbolikus birtokbavétele vagy rituális használata a kutatás másik perspektíváját nyitotta meg. Az emlékezet fenntartására, használatára (megemlékezések, ünnepségek) figyelve célom volt azokat a jelenbeli szimbolikus mechanizmusokat bemutatni, amelyek a múlt eseményeihez kötődnek. A közös múlt által körvonalazható emlékezetközösség, a múltat megélő kolozsváriak számára az emlékezés identitástermelő mechanizmus is, a lokális – és regionális – társadalom mentalitását is formálja, alakítja. Ezért releváns és szükségszerű volt annak vizsgálata, hogy az emlékkállítások és megemlékezések milyen diskurzusok mentén szerveződnek, milyen diskurzusokat termelnek ki, milyen emlékezetet konstruálnak meg, milyen kulturális viszonyt tartanak fenn, milyen identitásmintákat kínálnak fel a társadalom tagjai számára.

A disszertáció szerkezete, a nagyobb fejezetek:

I. BEVEZETŐ

1. A disszertáció tárgya és a kutatás célja

2. A disszertáció felépítése

II. ELMÉLETI KERET. ALKALMAZOTT TERMINOLÓGIA

1. A kutatás kultúraelméleti alapjai

2. Az emlékezet mint társadalmi konstrukció. Terminológia

III. TUDOMÁNYTÖRTÉNET ÉS KUTATÁSTÖRTÉNET. A SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

1. Idő, hagyomány, emlékezet. A kollektív tudás antropológiai irodalma

2. A kolozsvári kutatások irodalma

IV. VÁROS – KONTEXTUS – KUTATÁS

1. Kolozsvár és társadalma. A kutatás kontextusa

2. A kutatás leírása. Módszertan

3. Adattár és források. Az anyag elrendezése

V. EMLÉKÁLLÍTÁS – KORSZAKOK, TEMATIKÁK, ALAKZATOK. ELEMZÉS

1. A kezdetektől a reformkorig (1442–1799). A datálás mint gyakorlati funkció

2. A reformkortól a kiegyezésig (1800–1867). A datálás mint emlékéllítés

3. A kiegyezéstől az egyesítésig (1867–1918). A dualizmus kora – a nemzet emlékezet

4. Az egyesítéstől a II. bécsi döntésig (1918–1940). A hatalomváltás és emlékezet

5. A „kis magyar világ” (1940–1944). Visszatérő hatalom – rekonstruált emlékezet

6. A II. világháború végétől az 1989-es rendszerváltásig (1945–1989). A kommunizmus és emlékezetkonstruálása

VI. EGY KORSZAK EMLÉKÁLLÍTÁSAI. AZ EMLÉKEZET SZERVEZÉSE A DEMOKRÁCIÁBAN (1989–2004)

VII. ESETELEMZÉS. 1848–1849 EMLÉKEZETÉNEK SZERVEZÉSE ÉS HASZNÁLATA

VIII. KÖVETKEZTETÉSEK

IX. SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

X. ADATTÁR

Az elvégzendő munka vázolását az I. fejezetben tettem meg.

Az emlékezet szerveződése a 20. századra (és most már a 21. század fordulójára is érvényesen) a társadalomtudományos gondolkodás egyik legérzékenyebb problémájává, a kutatások egyik legtermékenyebb területévé vált. A disszertáción II–III. fejezeteiben ennek a szerteágazó kutatói hagyománynak a bemutatására, a diszciplínák által felhalmozott eredményeire, a felvetett kérdésköreire, összefüggéseire mutattam rá. Mivel az emlékezetről való diskurzus interdiszciplináris kontextusban szerveződik, ezért a történettudományok, a kultúratudományok és a társadalomtudományok elméleti megközelítéseit egyaránt a kutatásom elméleti keretének lényeges összetevőiként gondoltam el. Ezt a keretet a francia szociológia, brit szociálintropológia és az amerikai kulturális antropológia, és nem utolsósorban a magyar néprajztudomány legfontosabb állításaira építettem fel. Ezeket a fejezeteket kulcsfontosságúnak tartom, az itt körvonalazott szemléletnek az erőterében építettem fel a kutatást és az értelmezést.

A szakirodalom áttekintése mellett külön alfejezetet (III.2.) szántam Kolozsvár narratív megalkotásának bemutatására. A tágabban értelmezett helytörténeti irodalom a helyre, a hely történetére, illetve konkrétan: a lokális múlt tárgyi és szöveges reprezentációira irányította a figyelmet. Ezekben a reprezentációkban a megtörtént és felhalmozott múlt hasznos, érdekes és megcsodálható nemzeti hagyományként jelent meg. Az 1989 utáni forrásokat külön elemeztem. A szövegek létrehozói, az eruditák, helytörténészek a lokális közösségről való beszélés, a lokális történelem megszerkesztésének, korrigálásának, értelmezésének jogát tartják fenn: a forrásokat feltárva az elvont történelmet teszik láthatóvá, a múltat közkinccsé, a helyi társadalomról való tudást demokratikussá avatják; ehhez a tudáshoz folyamatosan viszonyulva, az emlékezési gyakorlatot regisztrálva, továbbírva a lokális múlt alakzatairól született hagyományt, a reprezentációk reprezentációit forgalmazzák.

Az 1989 utáni néprajzi, antropológiai és szociológiai kutatásokra külön kitértem (III.2.3.). Bemutattam a kolozsvári szimbolikus térszervezési és térfelhasználási gyakorlatokat elemző kutatásokat, a nemzetépítés diskurzusait vizsgáló tanulmányokat, a politikai megemlékezéseket és nyilvános rítusokat elemző munkákat, az etnicitás és nacionalizmus problémakörében született eredményeket.

A IV. fejezetben a kutatás kontextusát mutattam be, a kutatás folyamatát és módszertanát ismertettem, illetve a kutatás anyagát képező gyűjtést és szövegkorpuszt rendszereztem. A várost és társadalmát bemutató alfejezetben külön-külön kitértem 1. a város előzményeire, térbeli terjeszkedésére, illetve a lakosság növekedésére, társadalmi interakcióit és igényeit kielégítő expanziós (térrendezés, arculatépítés, centrumalapítás, ipartelemek és lakónegyedek) törekvésekre; 2. a népesség számának (etnikumok és felekezetek szerinti) alakulására; 3. azokra a társadalmi eseményekre és a politikai és hatalmi viszonyok által meghatározott eseményekre, amelyek az anyag elemzését érthetőbbé teszik.

Az anyag és források műfaji és tipológiai problémáinak végigkövetésére, illetve az adathalmaz rendszerezésére, az *Adattár* felépítésének és a benne való tájékozódásnak a bemutatására külön alfejezetet (IV.3) szántam. Az *Adattár* 730 felirat, emléktábla, szobor, mellészobor és emlékmű leírását tartalmazza. A disszertációhoz mellékeltem CD 667 emlékezői alakzatnak a fényképét tartalmazza.

Az V. fejezetben a datálások és az emlékállítások bemutatását és elemzését korszakok, tematikák és alakzatok alapján végeztem el. A kronológiai felosztás lehetővé tette a korszakok összehasonlítását, különbségeinek és egymáshoz való viszonyainak vizsgálatát. A tematikák és alakzatok mentén elrendezett emlékállítás a leírás és értelmezés során áttekinthetővé tette az anyagot. Ennek megfelelően több alfejezeten keresztül mutattam be és értelmeztem az emlékállítás gyakorlatát. Minden alfejezetet összegzéssel zártam; most csak néhány lényeges megállapításra térek ki.

A múlt iránti érdeklődés, a múlt birtoklásának igénye a kolozsvári közélet állandó meghatározójának tűnik. Az első datálás 1442-ből, az első (építési) emléktábla 1450-ből adatható. A város terében állított első szobor (Szentháromság-szobor) 1744-ből származik, az első (erdélyi) politikai jellegű emlékművet (Státua) 1831-ben állították. Az emlékállítás általi emlékezés szokása végigkísérte a következő századokat is, egészen a jelenig. Fontos kiemelni, hogy ezek a megnyilvánulások nem mind a mai értelemben vett emlékezőszervezésekkel voltak azonosak, amennyiben az emlékállítást a különböző társadalmi csoportoknak az identitását reprezentáló, ezért szimbolikus eszközökkel harcoló tevékenységnek tekintjük. (A modernitás hozza létre azokat az emlékállításokat, amelyek a nemzetudatra alapozódnak, illetve azokat erősítik.) A datálás, nyomhagyás, emlékeztetés történetiségükben változó kategóriákat jelentett, más-más konnotációja volt a különböző korszakokban, ugyanakkor más-más viszonyulás, magatartás kapcsolódott ezekhez. A vizsgálat szempontjából van egy közös sajátosságuk: ezek a nyilvánosságnak vagy kvázi-nyilvánosságnak szánt objektumok és gesztusok a társadalmi időt tagolták, a mindenkor társadalomnak az időkezelését és – főként a későbbi korokra érvényesen – a múlthasználatát reprezentálták. A datálás és emlékállítás történeti funkcióváltozásait ebben az értelemben is igyekeztem megragadni.

Az emlékállítás tartalmát illetően több tendencia volt kitapintható. Ha a megemlékezett eseményeket vizsgáljuk, akkor az időhöz való viszonyulás volt az egyik legszembetűnőbb. Ez a viszonyulás alakította a megemlékezés tárgyát is. Kezdetben a jelenben lezajló eseményeknek történt az emlékállítás, később (ma is) a múlt vagy régmúlt eseményeinek kiemelése zajlott. Ebben a tendenciában helyezkedtek el kezdetben az egyéneket vagy a város közösségét érintő erődítmények építésének, lakóházak és épületelemek létrejöttének, a létrehozás körülményeinek megjelenítései. A későbbi korszakok folyamán a felhalmozott múlt tudatában, a retrospektív viszonyulás felerősödésével egyre inkább feltűntek a múlt eseményei az emléktáblákon. A 19. század végétől ez a visszatekintő magatartás egyre határozottabb lett, a múltteremtés technikája egyre kiforrottabb, intézményesítettebb.

Az emlékkállítás korszakait áttekintve megállapítható az is, hogy az az eljárás, amely kezdetben az egyének (polgárok, fejedelmek, uralkodók) tetteinek, az egyház és város megvalósításainak manifesztációja volt, a 19. századtól átalakult a nemzet megjelenítésévé, manifesztálásává. A reformkor nemzeti mozgalmai nyomán a nemzeti alapon körvonalazódó csoport, közösség teljesítménye vált egyre inkább az emlékező és emlékkállító jelen által értékelhetővé. Ezzel a tendenciával együtt az emlékkállítás nyelve is a latin nyelv használatáról látványos módon a nemzeti nyelv(ek) használatára tért át.

Amennyiben az emlékkállítók kilétére szeretnék érvényes megállapításokat tenni, akkor ismét az emlékkállítás intézményesedésének folyamatát kell hangsúlyozni. Az emlékezet kihelyezését kezdetben a polgárok egyéni szándéka vagy a város vezetőségének döntése határozta meg. Az emlékkállítók a reformkori társadalmi differenciálódás során különféle csoportosulások, egyletek, társaságok, klubok, pártok stb. formájában jelentek meg. Ezek a közösségek a múltról való beszélést, a múlt kihelyezését a közösségre érvényes interpretációk nyomán szervezték. Ennek értelmében vagy a nagy narratívák (ország történelem, nemzeti történelem, várostörténelem) megjelenítése okán irányították magukra a figyelmet (pl. a létrehozó szövetszerű feltüntetéseivel), vagy a saját múltnak a nagyobb közösségre is érvényes tartalmait jelenítették meg (pl. a nagy narratívákra való hivatkozással), vagy a saját múltat, történelmet tették láthatóvá.

Az emlékkállítást a társadalmi keretek változása, módosulása, megszűnése folytán a megjelenített, reprezentációkba szervezett múlt változása, módosulása, felszámolása követte. Ezek tényét, meglétét a történelmi cezúrákat és az azok nyomán kitermelődő reprezentációk, múltértelmezések bemutatásával és elemzésével bizonyítottam.

A VI. fejezetben a legutóbbi korszak emlékkállításait vizsgáltam. Az 1989 és 2004 közötti emlékezetszervezések bemutatásával azt bizonyítottam, hogy a nagy politikai és társadalmi változás a korábbi emlékezethez, a felépített múlthoz való viszonyulást is átrendezi, illetve a régi és az új rendszer közötti különbséget az emlékkállítások során is megjeleníti. A nyilvánosság, a társadalmi tér és a hely átértelmezése, múlttal való benépesítése a működő vagy emancipatorikus hatalmi csoportok folyamatosnak tűnő törekvése.

A VIII. fejezetben egyetlen eseménytípusnak, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékeztetének megkonstruálását és állandó használatát mutattam be. Az elemzés kiterjedt a hagyományteremtés eseményeire, az impériumváltások és egyidejű hatalmi konstellációk nyomán megjelenített történelmek értelmezéseire, az emlékkállítási attitűdökre, a negligálási és legitimizációs stratégiákra is. Ennek nyomán bizonyítást nyert, hogy a kulturális emlékezet szervezést igényel, legitimáló és közösségszervező funkciót tölt be, hatalmi érdekeket szolgál.

A hagyomány az identitás médiuma (A. Giddens 1994: 80). A hagyomány befolyásolására, felújítására, az újabb hagyományok kitalálására tett kísérletek az egyéni és csoportidentitások fenntartását, revitalizációját vagy éppen átalakítását célozzák meg.

Mivel a kutatás során nagy időléptéket fogtam át, és a témából adódóan a teljes város (és a benne élő etnikumok) (történeti) emlékezetszervezését vizsgáltam, végig bennem élt az aggodalom, hogy nem túl nagy lépték-e ez az alapos elemzéshez. Ennek a problémának az esetleges súlyát azzal igyekeztem enyhíteni, hogy az esetelemzésekben az alaposságra törekedtem, arra, hogy egyfajta mélyfúrását adjam a társadalmi folyamatoknak, a jelentések társadalmi termelésének és alakításának. Ezekre az eseményekre úgy tekintettem, mint annak terepére, ahol a teljesebb város társadalmának preferenciái, attitűdjei, véleményei megjelennek, ütköznek vagy konszenzusra jutnak.

A kutatás eredményeit tézisekbe foglalva a következőkre szükséges kitérni:

1. Az első kolozsvári emlékkállítás 1442-re datálható. Az emléktábla és szobor általi emlékezés szokása azóta folyamatosnak, a 19. századtól egyre intenzívebbnek mondható. Az emlékkállítások jellegét tekintve egyrészt az önmagát dokumentáló, gyarapodó és/vagy pusztuló város megjelenítését, másrésze pedig a városban zajló események megörökítését, illetve a város életének és a történelmi eseményeknek a szinkronba hozását kell kiemelnünk. Az emlékkállítások kezdetben a jelen megörökítését szolgálták, majd az évszázadok előrehaladtával egyre inkább a közelmúlt és a régmúlt eseményeinek állítottak emléket. Ezzel összefüggésben elmondható, hogy az események rögzítése, illetve a múlt felidézése kapcsán a megidézett esemény és a jelen közötti viszony az organikustól az organizált kapcsolat fele, a funkcionálistól a legitimáló szándék irányába alakult.

2. Az emlékkállítás nyelve kezdetben (a 15. századtól regisztrálhatóan), a kor hivatalos nyelvének megfelelően a latin volt, majd a 16. századi előzmények (sír feliratok) után, a 18–19. századi reformtörekvéseknek és a kor nemzeti mozgalmainak betudhatóan a nemzeti nyelvnek irányába változott meg. A domináns nemzeti nyelv a magyar volt, majd az 1918-as egyesítés után a nyilvános térben megjelent a román nyelv. Az emlékezés nyelvének megválasztása a 20. század első felétől kezdődően etnikai konfliktusokat eredményezett. A második világháborút követően egyre inkább a román nyelv lett a domináns, a magyar pedig kiszorult a nyilvánosságból. Az 1989-es rendszerváltás után, az újjászerveződő nyilvánosságban a román–magyar nyelv ismét egyensúlytalanságban jelent meg, a román nyelv nyilvánosságbeli dominanciájával számolhatunk.

A kommemorációnak a feliratokban és a megemlékezi szertartásokban alkalmazott nyelve ünnepélyes, választékos, hol a biblikus, hol a politikai, hol a tudományos nyelvhez áll közelebb.

3. Az emlékkállítások helye a századok során egy jellemző tendencia szerint szerveződött: a zárt vagy félnyilvános terektől a nyilvános, a szakrális terekből a profán terekbe került át. A 20. században az emlékkállításoknak megjelent egy másik tendenciája is: a hatalmi térből kiszorult csoportok vagy etnikumok a nemzetileg homogén terekben (templom, iskola) szervezték megemlékezéseiket. Így az emlékkállításoknak a nyilvános térből való kiszorulása is regisztrálható.

4. Az emlékezet kihelyezői és az emléktárgyak elkészítői elválnak egymástól. Az utóbbit egyre inkább a szakosodás jellemezte, az emléktáblák, emlékművek és szobrok elkészítése a szakemberek (szobrászok, öntők, kőfaragók stb.) és erre szakosodott cégek feladata lett.

5. Az emlékezet kihelyezésének, a jelen vagy a múlt megörökítésének és megjelenítésének privilégiumát a domináns csoportok vagy intézmények a maguk számára tartják fenn. Történetiségben vizsgálva azt tapasztalhattuk, hogy az egyház, amely a kezdetektől nagyban meghatározta az emlékkállításokat, a 19. századra egyre inkább átengedte a profán, laikus intézeteknek vagy intézményeknek a megemlékezések előjogát. Az idő felügyelése, a múlt őrzése egyre inkább a világi intézmények felügyelete alá került. Illetve kimutatható egy másik tendencia is: a nyilvánosságban megjelenni nem tudó csoportok vagy etnikumok a szakrális kontextusokba vagy nemzetileg homogén – de zártabb – terekbe húzódnak vissza.

6. Ezzel összefüggésben a megemlékezési rítusok a templomok teréből, az egyházak felügyelete alól kikerülve egyre inkább profanizálódtak. Az emlékezés lezajlása, a ceremoniális keret ugyanúgy látványos maradt, de profán tartalmakkal töltődött fel. A szekularizálódott emlékezési események is egyre ritualizáltabbá váltak, a megemlékezések többnyire a politikai szertartásokká, a rivalizáló csoportok és etnikumok manifesztációiként zajlanak.

Az emlékkállításokat történetiségükben vizsgálva megállapítható, hogy a megemlékezések a 20. század végéig egyre népszerűbbek lettek (egyre népesebb közönséget szólítottak meg,

illetve mozgósítottak). Az utóbbi évtizedekben egy másik tendencia is érvényesült: az emlékkálítások partikularizálódásával a megemlékezések egyre professzionálisabb (kis csoportokat mobilizáló, kisebb társadalmi formációk múltját megjelenítő) lett. Magyar–román viszonylatban a megemlékezések megosztották a városi társadalmat. De ugyanígy megállapítható az is, hogy a magyar nemzetiségi keretben szerveződő kitalált hagyomány is integráló-egységesítő (az azonosságokat demonstráló), illetve differenciáló-megosztó (különbségeket láthatóvá tevő) rutinokat is elkezdett termelni.

Fontosabb szakirodalom

- ASSMANN, Aleida
1999 *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. C. H. Beck Verlag, München
ASSMANN, Jan
1999 *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest
BALÁZS Géza
1987 A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon. *Magyar Nyelvőr* CXI. (3) 330–338.
2000 A feliratozás. In: BALÁZS Géza – CSOMA Zsigmond – JUNG Károly – NAGY Ilona – VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára* II. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 823–850.
BENSA, Alban
2001 Fièvres d'histoire dans la France contemporaine. In: BENSA, Alban – FABRE, Daniel (éd.): *Une histoire à soi. Figurations du passé et localités*. (Collection Ethnologie de la France.) Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1–12.
BLOCH, Maurice E. F.
1992 Internal and External Memory. Different Ways of Being in History. *Suomen Anthropologi* 17. (1) 3–15.
BRAUDEL, Fernand
1958 Histoire et sciences sociales. La longue durée. *Annales Economies, Sociétés, Civilisations* 13. (4) 725–753.
CHASTEL, André
2004 Az örökség fogalma. In: ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. (Atelier füzetek, 7.) L'Harmattan–Atelier, Budapest, 97–132.
CONNERTON, Paul
1991 *How Societies Remember*. Cambridge University Press, Cambridge
FABRE, Daniel
2001 L'Histoire a changé de lieux. In: BENSA, Alban – FABRE, Daniel (éd.): *Une histoire à soi. Figurations du passé et localités*. (Collection Ethnologie de la France.) Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 13–41.
FOUCAULT, Michel
1998 A diskurzus rendje. In: Uő: *A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*. Válogatta és fordította ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor. Pallas Stúdió–Attraktor Kft, Budapest, 50–74.
GEERTZ, Clifford
2001 Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Uő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Második, javított kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 194–226.
GIDDENS, Anthony
1994 Living in Post-Traditional Society. In: BECK, Ulrich – GIDDENS, Anthony – LASH, Scott: *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Polity Press, Cambridge, 56–109.
1996 *The Consequence of Modernity*. Polity Press, Cambridge
GYÁNI Gábor
2000 *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest
2002 *Történetésdiskurzusok*. (A múlt ösvényén.) L'Harmattan Kiadó, Budapest
HABERMAS, Jürgen
1971 *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest

- HALBWACHS, Maurice
1925 *Les Cadres sociaux de la mémoire*. (Collection Les Travaux de l'Année Sociologique.) Librairie Félix Alcan, Paris
1950 *La Mémoire collective*. Presses Universitaires de France, Paris
HARTOG, François
2006 *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapszlat*. Fordította LAKATOS Ágnes. (Atelier füzetek, 9.) L'Harmattan Kiadó–Atelier, Budapest
HOBSBAWM, Eric – RANGER, Terence (eds.)
1983 *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge
KESZEG Vilmos
2002 A genealógiai emlékezet szervezése. In: ÁRVA Judit – GYARMATI János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok*. (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 172–212.
2003 A 'mai nap' megélése és reprezentálása. In: ZSIGMOND Győző (szerk.): *Napjaink folklórja. Folclorul azi*. A Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Bukarest, 33–48.
2006 *Egy Hír adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombíratok*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3.) KJNT–BBTE Magyar Nyelv és Antropológiai Tanszék, Kolozsvár
KRÍZA Ildikó (szerk.)
1998 *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest
LEVI-STRAUSS, Claude
1999 *Faj és történelem*. BOGLÁR Lajos kísérőtanulmányával. Fordította BOJTÁR Péter. Napvilág Kiadó, Budapest
NIEDERMÜLLER Péter
2000 A nacionalizmus kulturális logikája a poszt szocializmusban. *Századvég*. (16) 91–109.
NORA, Pierre (réd.)
1984–1992 *Les Lieux de mémoire*. I–III. Gallimard, Paris
POZSONY Ferenc
2006 Emlékkünnepségek. In: Uő: *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 262–280.
2007 Emlékkünnepségek Erdélyben és Háromszéken. In: CZIPRIÁN-KOVÁCS Lóránd – KOZMA Csaba (szerk.): *Háromszékiek Háromszékről. Társadalomtudományi írások*. Státus Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 210–238.
SHILS, Edward
1981 *Tradition*. The University of Chicago Press, Chicago
SZEKERES András
2008 A tér tudatosulása. In: CZOCH Gábor – KLEMENT Judit – SONKOLY Gábor (szerk.): *Atelier-iskola. Tanulmányok Granasztói György tiszteletére*. Atelier, Budapest, 89–100.
TÓTH István György
1996 *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 17.) MTA Történettudományi Intézet, Budapest
VEREBÉLYI Kincső
2005a *Szokásvilág*. (Studia Folkloristica et Ethnographica, 46.) A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen
2005b *Minden napok, jeles napok. Hétköznapi és ünnepek a népszokások tükrében*. Timp Kiadó, Budapest
VOIGT Vilmos
1965 A mondák műfaji osztályozásának kérdéséhez. *Ethnographia* LXXVI. (2) 200–230.
1994 Éljen és virágozzék... (A budapesti május elsejéről.) *Budapesti Negyed* II. (1) 166–186.
1998 Örök vagy változó? Az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc folklorisztikai értelmezésének kérdései. In: KRÍZA Ildikó (szerk.): *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 33–44.
2002 Az idő szerepe a magyar folklórban. In: ÁRVA Judit – GYARMATI János (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok*. (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 119–133.
2003 A mai folklór történeti korszakai. In: ZSIGMOND Győző (szerk.): *Napjaink folklórja. Folclorul azi*. A Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Bukarest, 9–28.
2008 Van-e kulturális emlékezete a népek? In: PAPP Richárd – SZARKA László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 15–26.

VOIGT Vilmos – BALOGH Lajos

1973 *A népköltési (folklor) alkotások kritikai kiadásának szabályzata*. (Szerkesztési irányelvek, IV.) Akadémiai Kiadó, Budapest

WHITE, Hayden
1973 *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*. John Hopkins University Press, Baltimore

A témához kapcsolódó saját publikációk

2003a Emlék(táblák) és valóság(ok). *Korunk* XIV. (3) 72–73.

2003b Emléktábla-állítás Kolozsváron. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 19.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 135–158.

2004 „Ez a kö tétetett...” A város emlékezetének térbeliesítése. *Korunk*. (Erdélyi városok – századok, városok) XV. (10) 6–14.

2005a „Ez a kö tétetett...” Az emlékezet térbeliesítése Kolozsváron. In: GEAMBAȘU Réka (szerk.): *RODOSZ-tanulmányok 2004. Társadalom- és humán tudományok*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 225–238.

2005b „Piatră de aducere aminte...” Dimensiunea spațială a memoriei în Cluj. In: HÜGEL, Peter – COLTA, Elena Rodica (red.): *Dilema Europei Centrale: conviețuire sau coexistență. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 13–14 mai 2004 de la Arad*. (Colecția minorității, 6.) Complexul Muzeal Arad, Arad, 168–183.

2005c 1848–1949 emlékezetének kialakítása Kolozsváron. In: JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 4. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 26.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 29–46.

2005d Átszerveződő identitások a kettős állampolgárság kudarca folytán. *Korunk* XVI. (1) 118–121. (társszerző)

2005e A kettős állampolgárság kudarcának rituális válaszreakciói a nyilvánosságban. *Székegyföld* IX. (12) 107–124. (társszerző)

2006 Interpretarea etnică a evenimentelor din 1848–1849 din Cluj. In: HÜGEL, Peter – COLTA, Elena Rodica (red.): *Multiculturalism și identitate etnică în Europa. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 19–20 mai 2005*. (Colecția minorității, 7.) Complexul Muzeal Arad, Arad, 149–164.

2007 A kollektív emlékezet szervezése Kolozsváron 1989 és 2004 között. In: HÜGEL, Peter – COLTA, Elena Rodica (red.): *Regimi, etnii și identități regionale. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 17–19 mai 2006*. (Colecția minorității, 8.) Complexul Muzeal Arad, Arad, 486–505.

2008a A kollektív emlékezet reprezentációi a kolozsvári helytörténeti irodalomban. In: HÜGEL, Peter – COLTA, Elena Rodica (red.): *Europa identităților. Lucrările Simpozionului Internațional de Antropologie Culturală din 23–25 mai 2007*. (Colecția minorității, 9.) Complexul Muzeal Arad, Arad, 292–304.

2008b 1848–1849 emlékezetének kialakítása és szervezése Kolozsváron. In: PAPP Richárd – SZARKA László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 289–305.

2008c Az emlékezet tárgyasítása és társadalmi használata Kolozsváron. In: PÓCS Éva (szerk.): *Tárgy, jel, jelentés. „Tárgy és folklor” konferencia Vaján, 2005. október 7–9-én*. L'Harmattan Kiadó-PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 434–446.

2009 *Organizarea memoriei colective după 1989 în Cluj-Napoca. The Organization of Collective Memory by Romanians and Hungarians in Cluj-Napoca after 1989*. (Working Papers, 23.) Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca.